

EĞİTİM VE İKTİSADİ GELİŞME: ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ'NİN ERZURUM İL EKONOMİSİ VE SOSYAL YAPISI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Recai ÇINAR^(*)
Ö. Selçuk EMSEN^(**)

Özet: Çalışmada önce, kavramsal açıdan ele alınan eğitimin iktisadi gelişme üzerindeki etkileri ve katkıları incelenmiştir. Türk eğitim sistemi içerisinde yükseköğretimin yeri belirlenerek, Atatürk Üniversitesi'nin 43 yıllık tarihsel evrimi verilmiştir. Üniversitesi'nin mevcut altyapısı (akademik birimleri, öğretim ve idari personel kadrosu, bilgi kaynağı, yayınları, kültürel ve sanatsal faaliyetleri, sağlık hizmetleri ve üretim faaliyetleri) dikkate alınarak, Erzurum'un ekonomik ve sosyal yaşantısına katkıları tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu çalışmada, özellikle eğitim ve öğretim açısından performansı anlatılan üniversitenin istihdam, sağlık hizmetleri, personelin ve öğrencilerin harcamaları bakımından Erzurum'un sosyo-ekonomik yapısındaki yeri ve önemi verilmeye çalışılmıştır.

I.Giriş

Eğitim, hizmetler sektörünün bir alt sektörü konumundadır. İktisadi açıdan eğitim, üç temel sektörden birisi olan hizmetler sektörünün bir alt sektörü olmasının yanı sıra hem kendi ana sektörü hem de diğer iki ana (tarım ve sanayi) sektöre ihtiyaç duyulan vasıflı işgücünün yetişmesine katkıda bulunmaktadır. Genellikle vasıfsız elemanların daha çok tarım sektöründe, buna karşılık vasıflı işgücü gerektirenlerin ise sanayi ve hizmetler sektöründe yoğunlaştığı dikkate alınır, eğitimin işgücü için gerekli vasıf ve bilgi kazanımına yardımcı olduğu açıkça ortadadır.

Bir diğer ifadeyle eğitim, sektörel açıdan milli gelirin oluşumuna katkıda bulunurken, ekonomide milli gelirin teşekkülünde en fazla paya sahip olan sanayi ve hizmetler sektörüne girdi temin ederek, üretim faktörlerinin en önemli unsuru konumundaki beşeri sermayenin oluşumu ve gelişimine de olumlu etkide bulunur. Bu iki yönü dikkate alındığında, eğitim, mal ve hizmetlerin üretimi, dağıtımı ve tüketimiyle ilgilenen bir bilim şeklinde karşımıza çıkmaktadır (Khoi, 1985: 217).

Eğitimin iktisadi gelişmenin temelini oluşturduğu gerçeğinden hareketle, bu çalışmada önce teorik olarak eğitimin iktisadi gelişme içerisindeki rolü ana hatlarıyla ifade edilmekte ve daha sonra pratik olarak, eğitimin bu rolü, üniversite ve şehir ekonomisi bazında ele alınarak, Atatürk Üniversitesi örneğiyle somutlaştırılmaya çalışılmıştır.

(*) Prof.Dr., Atatürk Üniversitesi İİBF İşletme Bölümü

(**)Yrd.Doç.Dr. Atatürk Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü

II. Eğitim ve Amaçları

Konuya bir altyapı oluşturmak amacıyla önce öğrenim, öğretim ve eğitim kavramlarını açıklamakta fayda vardır. Çoğu kez birbirleriyle aynı anlamda kullanılan bu kavramlar arasında önemli farklılıklar vardır. Öğrenim, bir meslek için gerekli bilgileri edinmektir. Öğretim, bu bilgilerin verilmesidir. Eğitim ise bir kişiyi, üzerinde işleyerek güdülen amaca göre geliştirmek, olgunlaştırmak ve yeterli hale getirmektir. Eğitim ve öğretimi birbirinden ayıran temel özellik, öğretimin belirli bir süreyle sınırlı olması, buna karşılık eğitimin belirli sürelerle verilebilecek ve hayat boyu devam edebilecek olmasıdır (İspir, 1972: 421-422).

İnsanı yetiştirmede ana amaç, insanların hem kültürel hem de uzmanlaşma gerektiren bir alanda bilgi ve tecrübeli olmalarının sağlanmasıdır (Whitehead, 1971: 1). Bu noktada eğitim belirlenen amaca hizmet eden bir araçtır. Çünkü eğitim sayesinde insan, bütün beceri ve yeteneklerini geliştirmiş olarak hem kendine hem de mensubu olduğu topluma yararlı hale gelir (Şemin, 1973: 3). Bu kısa açıklamalardan hareketle eğitimin amaçlarını da şu şekilde sıralamak mümkündür (Malinowski, 1978: 182):

- Bireyin tüm niteliklerini uyumlu bir şekilde geliştirmek,
- Bireyin kendine özgü beceri ve yeteneklerini yükseltmek,
- Bireyi sorumluluk duygusu taşıyan ve bilinçli bir toplumsal varlık olarak oluşumunu sağlamak,
- Bireyi değişken ve çok boyutlu bir ortamda hayata hazırlamak.

III. Eğitim ve İktisadi Gelişme

Eğitim ve iktisadi gelişme arasındaki ilişkiyi sağlıklı bir şekilde kurabilmek için "iktisadi kalkınma" ve "iktisadi büyüme" terimlerinin anlamlarını ve aralarındaki farkı belirlemek gerekir. Kalkınma sadece kişi başına düşen gelirin artırılmasından ibaret olmayıp, sosyo-ekonomik ve kültürel yapının da değiştirilmesi ve yenileştirilmesi anlamına gelir. Büyüme veya gelişme ise sadece üretimin ve fert başına gelirin artırılmasını ifade eder (Kindleberger, 1986: 5). Bir diğer ifadeyle iktisadi büyüme, mevcut üretim kapasitesinin miktar veya sayısal olarak geliştirilmesidir. İktisadi gelişme veya kalkınma ise, üretim artışlarının sadece miktar olarak değil, aynı zamanda kalite olarak büyüüp gelişmesi demektir.

İktisadi büyümenin ölçütü olarak birçok kriteri kullanmak mümkündür. Bunlar; fert başına gelirdeki mutlak artış, aktif nüfusun bir yüzdesi olarak tarımsal faaliyetlerde çalışanların miktarı, fert başına enerji tüketimi, çocuk ölüm oranları, okur-yazarların genel nüfusa oranı, okullaşma oranları, öğretmene başına düşen öğrenci sayıları, istihdam edilen işgücünün eğitim seviyesi açısından dağılımı, doktor ve diğer sağlık personeli başına düşen nüfus, şehirleşme oranları ve tarım sektörünün milli gelir içindeki payı vb. kriterlerdir. Sayılan bu kriterlerden bir kısmı doğrudan, diğerleri de dolaylı şekilde eğitimin konusunu oluşturur. Diğer taraftan Seymour Martin Lipset, istikrarlı demokratik

koşullar ile ekonomik gelişme düzeyi ve kentleşme ile eğitim düzeyi gibi çeşitli göstergeler arasında açık bir karşılıklı bağlantı veya diğer bir ifadeyle bir nedensellik ilişkisinin olduğunu kanıtlamıştır (Fukuyama, 1989, 145). Bu yönüyle eğitim bir taraftan mevcut göstergeleri etkilerken, diğer taraftan bu göstergelerdeki değişme ve gelişmelerden etkilenmektedir.

Toplumsal değişme, fertlerin değişmesi olarak ele alınacaksa, ekonomik büyüme bilim ve teknolojiye değil, bilim ve teknolojinin etkilediği insana mal edilmelidir. Kısaca özetleyecek olursak, iktisadi büyüme öncelikle belli bir bilgi birikiminin sonucudur denilebilir. Bu bilgi birikimi de toplumsal değişmeyi sağlayan temel etkidir (Rostow, 1990: 35). Ayrıca günümüzde devletler arasında “güç” unsurunun da tanımlaması bu düzlemde değişmiş bulunmaktadır. Şöyle ki, daha bu yüzyılın ilk yarısına kadar güç denilince, askeri ve siyasal bir çerçevede açıklamalar yapılırken, günümüzde güç unsuru olarak algılanan beşeri sermaye unsuru daha da önem kazanmıştır. Güç unsuru olarak beşeri sermaye ise, toplumların bilgi ve mahareti ile nüfus yapısına bağlıdır (Fukuyama, 2000: 198-199). Bu durumda iktisadi gelişmenin sağlanabilmesi için gerekli toplumsal değişimin, ancak bilgi birikim ile sağlanabileceği, bilgi birikiminin oluşumunda ve aktarımında, eğitim sistemi ve kurumlarının önemli yer tuttuğu sonucuna varmak mümkündür.

Eğitimin genelde iktisadi gelişme üzerindeki etkileri oldukça fazladır ve bunları ana hatlarıyla özet olarak verecek olursak; teknolojiyi geliştirme (icat ve buluşlar ile yaparak öğrenme), lider yetiştirme veya girişimci sınıf doğurma, tasarruf eğilimini etkileme, emek hareketliliği ile fırsat eşitliğini sağlama, gelir dağılımını etkileme ve milli birliği sağlama şeklinde sıralanabilir. Sırasıyla bu fonksiyonları aşağıdaki gibi açıklamak mümkündür:

i. Teknolojiyi geliştirme fonksiyonu. Bilindiği gibi, iktisat teorisinde geleneksel üretim faktörleri olarak emek, sermaye, toprak ve girişimci yer alırken, günümüzde bu faktörlere teknolojik bilgi seviyesi ve ona bağlı olarak diğer gelişmeler de dahil edilmiştir. Teknolojik gelişme, temelde yenilik ve icatlara bağlı olmasının yanında, geniş çaplı ve organize biçimde yapılan bilimsel çalışmalara da dayalıdır (Tekir, 1987: 315).

ii. Lider yetiştirme ve girişimci sınıf yaratma fonksiyonu. Kalkınmanın ilk aşamasında yatırım yapmayı arzulayan bir girişimci sınıfın (liderlerin) ortaya çıkması oldukça önemlidir. Çünkü iktisadi büyümenin temelinde yatırım vardır. Yatırım ise, onu yerine getirecek insanla, yani girişimciyle sağlanır. Az gelişmiş ülkelerde girişimci sınıfın az oluşu ve risk üstlenme ruhunun eksikliği, az gelişmişliğin önemli unsurları olarak görülmektedir (Thirlwall, 1972: 110).

iii. Tasarruf eğilimini etkileme fonksiyonu. Yatırımların en temel kaynağı tasarruflardır. Tasarrufun da temel kaynağı gelir seviyesidir ve geliri belirleyen en önemli öğelerden birisi de eğitim seviyesidir. Özellikle 1970’lerden sonra yapılan çalışmalarda eğitim seviyesi ile gelir düzeyi arasında pozitif yönlü bir

ilişkinin var olduğu gözlenmektedir (Fukuyama, 2000: 205-206). Diğer taraftan tasarruf oranı bir ülkede ne kadar yüksekse, yatırım oranı ve sonuç itibariyle kalkınma hızı da o nispette yüksek olacaktır. Kalkınmada çok kritik bir faktör olan tasarruflar ile eğitim seviyesi arasındaki ilişkide eğitimin tasarruf eğilimine olumlu yönde etkide bulunduğu görülmektedir.

iv. Emek hareketliliği ile fırsat eşitliğini sağlama fonksiyonu. İnsanlar hem buldukları coğrafyada hem de işkolunda hareket halindedirler. Bu hareketliliğe emek seyyaliyeti veya nüfus hareketliliği denir. Emek seyyaliyeti, gelişen dinamik bir iktisadi büyümenin sonucudur (Zaim, 1990: 136). Çünkü az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerde, iktisadi gelişmeyle birlikte vasıf gerektiren işler de yaygınlaşmaya başlar. Bu durumda eğitilmiş elemanlar, kendi vasıflarına uygun bölge ve işlere akın etmeye başlarlar. Bu yönüyle seyyalite, özellikle gelişmekte olan ülkelerde hem mesleki hem de coğrafi olarak sıklıkla rastlanan bir olgu konumundadır. Buna karşılık, gelişmiş ülkelerdeki eğitim sistemi, ekonominin ihtiyaçlarına göre insan yetiştirdiğinden ve bölgeler arası gelişmişlik farkı önemli ölçüde giderilmiş olduğundan, mesleki seyyaliteye hemen hemen rastlanmamaktadır.

Diğer taraftan, eğitimde fırsat eşitliği, bir ülkedeki her vatandaşın dilediği dalda serbestçe eğitim görebilmesidir. Uluslararası gelişmişlik göstergesi olarak kullanılan araçlardan biri konumundaki fert başına milli gelirin az gelişmiş ülkelerde düşük olmasının yanında, elde edilen milli gelirin paylaşımında da adaletsizlikler vardır. Gelir dağılımındaki eşitsizliğin giderilmesi, her tür eğitim ve öğretimin bütün vatandaşların hizmetine hiçbir sınırlama olmadan sunulmasına bağlıdır (Savaş, 1973: 19, 24).

Türkiye’de eğitimde ilk fırsat eşitliği 1876 Kanun-i Esasi ile sağlanmaya çalışılmıştır. Fakat 1876 Anayasası, 93 harbi olarak bilinen 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşı gerekçe gösterilerek askıya alınmıştır. Daha sonra Cumhuriyet’in ilanı ile anayasal bir hak ve ödev şeklinde kendini gösteren ilköğretimin zorunluluğu ilkesinin tekrar getirilmesiyle eğitimde fırsat eşitliği sağlanmaya çalışılmıştır. Oysa uzmanlaşmanın genelde yükseköğretim düzeyinde sağlandığı dikkate alınır, ülkemizde yükseköğretimde fırsat eşitliği, 1950’lerde hazırlanan “Doğu Üniversitesi Kuruluş Kanunu Tasarısı”nda ifade edilmesine rağmen, ancak 20 Haziran 1973 tarih ve 1750 Sayılı yasa ile yürürlüğe giren “Üniversiteler Kanunu”nun “Yükseköğretimde Fırsat ve İmkan Eşitliği” ibaresiyle gerçekleştirilebilmesi yolu açılabilmiştir (Kavak, 1990: 23).

v. Gelir dağılımını etkileme ve milli birliği sağlama fonksiyonu. Bir devletin bir bütün olarak kalkınabilmesinin gerekli şartlarından birisi, milli birliğin sağlanabilmesine bağlıdır. İrk, kültür, din ayrılığı ve sosyal farklılığın olduğu ülkelerde, eğitim ve özellikle zorunlu eğitim, milli birliğin kuvvetlendirilmesinde güçlü bir araç olarak görülmektedir (Serin, 1972: 159-160, 174). Çağımızda ülkelerin büyük bir kısmı eğitimde hedef olarak

yurttaşlarının vatana sahip çıkmalarını, kanunlara ve örf-adetlere uymalarını ve kendi devleti, milleti ve ortak idealleri uğruna fedakarlıkta bulunmada kaçınmayacak nesiller yetiştirmeyi hedeflemektedirler (Sezgin, 1991: 7).

IV. Atatürk Üniversitesi'nin Eğitim Sistemi İçerisindeki Yeri ve Önemi

A. Türk Eğitim Sisteminin Yapısı

Eğitim sistemi hakkında genel bilgiler verip, yükseköğretimle ilgili bazı kavramlar üzerinde kısaca durulduktan sonra, Atatürk Üniversitesi hakkında bilgilendirmeye geçilecektir.

Türk eğitim sistemi 1739 Sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu'na göre iki büyük parçadan oluşmaktadır. Birincisi okulları kapsayan örgün eğitim, ikincisi ise okul dışındaki yurttaşlara eğitim olanakları sağlamaya çalışan yaygın eğitimidir (Başaran, 1991: 200).

Yaygın eğitim: Eğitim sisteminin bir parçası olan yaygın eğitim, örgün eğitimin herhangi bir okulunda okunmamış, bu okulların herhangi birini bırakmış ya da bitirmiş tüm yurttaşlara açık eğitim programları uygulamak üzere yaptırılır.

Örgün eğitim: Okul öncesi eğitimden yükseköğretime kadar tüm okulları kapsamaktadır. Tüm okul sistemi dört aşamadan oluşmaktadır: Okul öncesi eğitim, temel veya ilköğretim, ortaöğretim ve yükseköğretim. Yükseköğretimde eğitim dönemi de kendi içerisinde dörde ayrılır. Ön lisans, iki yıl süreli olup, bazı mesleklerin kazandırıldığı düzeyi ifade eder. Lisans, dört yıl sürelidir ve genellikle üniversiteler lisans eğitimi vermek için kurulmuştur. Yüksek lisans, lisans eğitiminden sonra verilen iki yıllık eğitimidir. Herhangi bir konuda derinlemesine uzmanlaşma demektir. Lisans yaptıkları alanda uzman olmak isteyenler bu öğretimi yaparlar. Doktora, üç yıl kadar sürelidir. Bir bilim dalında ve orijinal bir konuda bilimsel çalışmalar yapmak isteyenler ve daha derinliğine uzmanlaşmak isteyenler bu eğitimi yaparlar.

2547 Sayılı kanunun 3/a maddesine göre yükseköğretim, milli eğitim sistemi içerisinde ortaöğretime dayalı, en az dört yarıyılı kapsayan her kademedeki eğitim-öğretimin tümüdür. Aynı kanunun 3/c maddesine göre yükseköğretim kurumları, üniversiteler ile yüksek teknolojileri enstitüleri ve bunların yer alan fakülteler, enstitüler, yüksekokullar, konservatuarlar, meslek yüksek okulları ile uygulama ve araştırma merkezleridir.

B. Atatürk Üniversitesi'nin Tarihçesi

Cumhuriyetin ilk yıllarında Batı Anadolu'yu temsil etmesi için İstanbul'da İstanbul Üniversitesi ile İstanbul Teknik Üniversitesi, Orta Anadolu'yu temsilen Ankara Üniversitesi ve Doğu Anadolu'yu temsil etmesi amacıyla da Doğuda bir üniversite açılması fikri yaygınlaşmıştı. Bu düşünce özellikle 1937'de Atatürk'ün TBMM'yi açış konuşmasında kesinleşmiş, fakat daha sonra başlayan II. Dünya Savaşı nedeniyle uygulamaya konulamamıştır.

Daha sonra 1952'de Ankara, İstanbul ve İstanbul Teknik Üniversitelerinden seçilen 15 üyeli bir "Doğu Üniversitesi Teknik Komisyonu" oluşturulmuş, komisyon üyeleri üniversite yeri olarak Erzurum, Elazığ, Van ve Diyarbakır'da incelemelerde bulunarak, üniversite merkezi Van'da olmak üzere diğer illerde de çeşitli fakültelerin kurulmasını önermiştir (Ertuğrul, 1987: 1-2).

Doğu Üniversitesi'nin Kuruluş Kanunu gerekçesinde, "Doğu kalkınmasında önderlik yapacak bir bilgi, yetiştirme ve araştırma merkezi kurulmasından, Doğu illerinde gerçek anlamda bir gelişmenin sağlanacağı ve bu yörelere ait bilimsel araştırmanın dayanağı olacağı" belirtilmiştir (Kavak, 1990).

Bu gelişmelerin ışığında Doğu Üniversitesi'nin Kuruluşu Hakkında 6059 Sayılı Kanun 25.2.1953'de çıkarılmış, daha sonra 20.3.1954'de 6573 Sayılı kanunla, ilk kanunda Doğu Üniversitesi olarak geçen üniversitenin adı Atatürk Üniversitesi olarak değiştirilmiş ve 31.5.1957'de 6990 Sayılı kanunla da üniversitenin merkezi Van'dan Erzurum'a getirilmiştir (Ertuğrul, 1987: 2).

1953'de çıkartılan Doğu Üniversitesi'nin Kuruluşu Hakkında Kanun ile yeni kurulacak üniversitenin mevcut üniversitelere göre yeni bir tip üniversite olması fikrinden hareketle, Amerikan "land-grant" tipi bir üniversite kurulması amaçlanarak, ABD üniversiteleriyle işbirliği ve AID yardımlarından yararlanma imkanları araştırılmıştır. Bu amaçla Nebraska Üniversitesi'nden 5 kişilik bir heyetin Doğu Anadolu'da yaptığı incelemeler sonunda hazırladıkları raporu 10.8.1955 tarihinde dönemin hükümetine sunmuşlardır. Raporda kurulacak üniversitenin land-grant tipi bir üniversite olması, öğretim ve araştırmanın yanı sıra yayına da yer verilmesi önerilmiş, fiziki ihtiyaçlar belirlenmiştir. Daha sonra kurulan Türk-Amerikan komitesinin 1957 yılına kadar süren çalışmaları ile önceki raporların incelenmesi sonucu hazırlanan kanun taslağı TBMM'ne sunulmuş ve yukarıda da ifade edildiği gibi 31.5.1957 tarih ve 6990 Sayılı kanunla Erzurum'da Atatürk Üniversitesi kurulmuştur. Üniversitenin temeli, istimlak edilen 42 bin dönümlük bir arazi üzerinde zamanın Cumhurbaşkanı ve Başbakanı tarafından 23.7.1957 tarihinde atılmıştır.

C. Üniversitenin Eğitim-Öğretim, Bilimsel Ve Ekonomik Etkileri

43 yılı aşan bir geçmişe sahip olan Atatürk Üniversitesi toplam 15 fakülte, 17 yüksekokul, 6 enstitü ve 10 bilim merkezi olmak üzere toplam 51 birimle yükseköğretimde oldukça büyük bir kapasite ve önemli bir yere sahip bulunmaktadır.

Tablo 1: *Üniversitenin Akademik Birimleri*

Birimler	Sayı
Fakülte	15
Yüksekokul	20
Enstitü	6
Araştırma Merkezleri	10
Toplam	51

Kaynak: Atatürk Üniversitesi Personel Dairesi Başkanlığı Kayıtları.

“Üniversite kuran üniversite” unvanına sahip olan ve lisansüstü eğitime yönelik olarak kurulmuş, Türkiye’deki 8 enstitüden birini bünyesinde bulunduran Atatürk Üniversitesi, lisansüstü öğretimde büyük başarılar göstermiş, diğer üniversitelerin akademik personel ihtiyacının karşılanmasında önemli katkılarda bulunmuş ve birçok üniversiteye kurucu rektör ve fakültelerine dekan yetiştirmiştir. Nitekim üniversiteden şimdiye kadar 2444 yetmiş öğretim elemanı diğer üniversitelere gitmiştir. Bu özelliği ile Atatürk Üniversitesi verdiği bu dal-budaklarıyla bir “ulu çınara” benzetilmiştir. Üniversite bir yandan ülke hizmetine öğrenci yetiştirirken, diğer yandan Türkiye’deki diğer üniversitelere hoca yetiştirme fonksiyonunu yerine getirmektedir.

Ayrıca üniversite, kuruluş amacı ve yükseköğretim ana amaç ve ilkeleri doğrultusunda hizmet verdiği bölgede soyo-ekonomik ve kültürel kalkınmaya katkıda bulunmaya, sorunlara çözümler sunmaya devam edegelmiştir. Bu açıdan üniversitenin öncülüğünde Erzurum Kalkınma Vakfı’nın katkılarıyla Doğu Anadolu Projesi hazırlanmış ve bu projenin DAP Hazırlık Raporu 1992 yılında kamuoyuna tanıtılmış, DAP 1993-1997 Aksiyon Planı Çalışması yapılmış ve konuyla ilgili birimlere sunulmuştur. Konunun önemine binaen güncelliğini koruma yolunda Türkiye Ekonomi Kurumu ve Atatürk Üniversitesi İİBF’nin işbirliği ile “Üçüncü İktisat Sempozyumu” düzenlenmiş ve sempozyumda “Doğu Anadolu’nun Kalkınması ve Dışa Açılma” konusu bilimsel açıdan irdelenmiş ve somut çözüm önerileri getirilmiştir.

Doktora ve yüksek lisans tez konularında özellikle bölge sorunlarına çözüm getirici bilimsel çalışma ve anlayış hakim olmuştur. Diğer taraftan Üniversite Senatosu mesleki eğitimle girişimci yeteneğinin bütünleşmesi zorunluluğunu esas alarak, birçok ilçede ekonomik kalkınma ve istihdam gücüne öncü olmak üzere meslek yüksek okulları kurmuştur. Ayrıca Üniversite Senatosu ülkemizin içinde bulunduğu milli ve güncel meselelere karşı sorumluluk bilinci içinde zaman zaman aldığı kararlarla bölge insanının hislerine tercüman olmuştur.

Türkiye’nin güçlü üniversitelerinden biri olan ve mevcut kadrosundan daha fazlasını göç ile kaybetmiş bulunan Atatürk Üniversitesi’nin mevcut öğretim elemanlarının akademik dağılımlarını gösterir bilgiler aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 2: Türkiye Geneli ve Atatürk Üniversitesi'nde Öğretim Elemanları

Ünvanlar	Atatürk Üniversitesi	Türkiye Geneli
Profesör	180	8 202
Doçent	155	4 755
Yardımcı Doçent	528	9 044
Arş.Gör.-Uzm. Dr.	896	25 079
Diğer(*)	412	16 786
Toplam	2 171	63 866

(*) Bu kısımda; öğretim görevlisi, okutman, uzman vb. toplulaştırılmış olarak alınmıştır.

Kaynak: YÖK İstatistikleri ve Atatürk Üniversitesi Personel Dairesi Başkanlığı Kayıtları.

Öğretim elemanı sayısı açısından Türkiye içerisinde %3.4 ve öğrenci sayısı açısından da %3.9'luk bir paya sahip olan Atatürk Üniversitesi, öğretim üyesi olarak ifade edilen profesör, doçent ve yardımcı doçentlerden oluşan kadrosunda, bir öğretim üyesi başına düşen öğrenci sayısı 41.7 iken, bu rakam Türkiye için 42.0'dır ve bu yönüyle oldukça iyi bir düzeydedir. Ancak toplam öğretim üyesi açısından öğretim elemanı başına düşen öğrenci sayısında Atatürk Üniversitesi'nde rakam 16.6 iken, bu rakam Türkiye için 14.5'dir. Atatürk Üniversitesi şimdiye kadar sahip olduğundan daha fazla akademik personel göçü vermesiyle de Türkiye'de diğer üniversitelerin ihtiyaç duyduğu yetişkin eleman karşılama fonksiyonunu yerine getirmektedir. Ancak bu tarihsel misyonunu sürdürebilmesi için özellikle araştırma görevlisi kadrosu açısından Türkiye ortalamasının altında bir kadro tahsisinde olan üniversiteye daha fazla kadro verilmesi gerekliliği dikkat çekmektedir.

Mevcut bu öğretim kadrosu, üniversitelerin temel fonksiyonlarından olan bilimsel araştırma ve yayın yapmanın yanı sıra 36 bini aşkın öğrenciye hem lisans hem de lisans üstü eğitim-öğretim vermektedir. Diğer taraftan kuruluşundan bugüne üniversite 70 bini aşan mezunuyla da hem ülke hem de kuruluş kanunu amaçları doğrultusunda bölge ve il ekonomisine yetişmiş insan gücü kazandırmıştır.

Üniversitenin bilgi kaynağını yansıtan kütüphanesine ilişkin veriler ise aşağıdaki tabloda düzenlenmiştir.

Tablo 3: Üniversitenin Bilgi Kaynakları

Bilgi Kaynağı	Sayı
Kitap	339 167
Merkez Kütüphane	257 167
Fakülte, Yüksekokul, Enstitü	82 000
Sürelî Yayın	870
Yabancı Dilde Sürelî Yayın	702
Türkçe Sürelî Yayın	168
Yazma Eser	1 572
Günlük Siyasi Gazete	12
Günlük Mahalli Gazete	6
Bilimsel ve Lisans Tez	13 809
Hava Fotoğrafi	2 346
Harita	7 185
Mikrofilm	175
Toplam	372 327

Kaynak: Atatürk Üniversitesi Kütüphane Dökümantasyon Daire Başkanlığı Kayıtları.

Yıllık bazda ortalama kütüphaneden yararlanan okuyucu sayısı 214500 olup, ödünç verilen bilgi kaynağı sayısı ise 126240'dır. Bu haliyle Atatürk Üniversitesi kütüphanesi öğretim, araştırma ve yayın faaliyetlerinin gerçekleştirilmesinde oldukça önemli bir rol üstlenmiş bulunmaktadır.

Atatürk Üniversitesi eğitim ve öğretim faaliyetlerinin yanında bünyesinde bulunan iki hastane, dış hekimliği hizmetleri, ziraat fakültesi çiftliği, halıcılık enstitüsü vb. birimleriyle de hem bölge insanına hizmet götürmekte hem de ekonomik aktivitenin canlanmasına yardımcı olmaktadır. Araştırma Hastanesi'nin kuruluşundan bugüne kadar yaptığı hizmetler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 4: Araştırma Hastanesi Hizmetleri

Hizmetin Türü	Sayı
Muayene	1 967 002
Yatakta Tedavi	186038
Ayakta Tedavi	1 780 900
Yapılan Ameliyat	54294
Tahlil	16 137 000
Çekilen Film	1 595 000
Doğum	11 666

Kaynak: Atatürk Üniversitesi Araştırma Hastanesi Kayıtları.

Tablo 4'te belirtilen hizmetlerin toplam piyasa değeri yaklaşık 131.5 milyon dolar civarındadır. Dolayısıyla üniversite bünyesinde bulunan hastanenin verdiği hizmetlerin sadece bulunduğu ile değil, hinterlandına da hitap ettiği dikkate alınır, verilen hizmetin özellikle beşeri sermayenin korunmasındaki fonksiyonu daha da anlamlı bulunacaktır.

Diğer taraftan Diş Hekimliği Fakültesi ile diğer bir sağlık hizmetinin yürütüldüğü üniversitede şimdiye kadar yapılan faaliyetlerin dağılımı aşağıya çıkarılmıştır.

Tablo 5: *Diş Hekimliği Fakültesi Hizmetleri*

Hizmetin Türü	Sayı
Muayene	320 687
Çekilen Film	398 950
Tedavi Edilen Hasta	269 020
Cerrahi Tedavi	163 277
Ameliyat	2924
Peryodontal, Protetik ve Ortodontik Tedavi	274 096

Kaynak: Atatürk Üniversitesi Diş Hekimliği Fakültesi Kayıtları.

Yukarıda sayılan diş hekimliği hizmetlerinin dolar cinsinden değeri ise 29.9 milyon dolardır.

Bölgede en önemli ekonomik faaliyetin tarım olduğu ve üniversitenin kuruluş kanunu amacının da bölgedeki ekonomik faaliyetleri en üst seviyeye getirmek olduğu dikkate alınır, üniversitenin ilk fakültesi olan Ziraat Fakültesi ile ona bağlı bir birim olarak faaliyetlerini sürdüren çiftliğin bölge ekonomisine katkıları şu şekilde olmuştur.

Tablo 6: *Ziraat Fakültesi Çiftliği Üretim Faaliyetleri*

Üretim Türü	Miktarı
Büyükbaş hayvan	2 590 ad.
Küçükbaş hayvan (koyun)	10 120 ad.
Süt-yoğurt	8 100 000 kg.
Peynir	650 000 kg.
Yumurta	15 000 000 ad.
Tereyağı	55 00 ad.
Hububat	11 000 000 kg.
Yem ve diğer tarla bitkileri	20 750 000 kg.
Unlu mamuller	14 500 000 kg.

Kaynak: Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Kayıtları.

Genel anlamda tarım ve hayvancılık faaliyetlerinden oluşan Ziraat Fakültesi Çiftliği'nin tabloda belirtilen hizmetlerinin bugünkü piyasa değeri 17.3 milyon dolardır.

Diğer taraftan Halıcilik Enstitüsü'nün bugüne kadar il ekonomisine ve sosyal hayatına yaptığı katkılar ise; 14.9 milyon dolar değerine ulaşan halı dokumacılığı, 5200 kalifiye halı dokuyucusu yetiştirimi, 250 çocuğa okuma-yazma öğretme ve eğitmek-istihdam etmek amaçlı olarak şimdiye kadar 10.4 milyon dolar ücret ödemesi yapılmıştır. Her yıl ortalama 300 çocuğa iş

verilmekte ve ayda yaklaşık 22.4 bin dolar ücret ödemesi yapılmaktadır. Çalışan çocukların çoğunun babaları yoktur veya çalışamayacak durumdadır ve ailelerin hiçbir sosyal güvencesi bulunmamakta, gecekonduda oturmaktadırlar. Çalışan her çocuğun ailesinin ortalama nüfusu altı kişidir. Bu aileler, çocuklarını enstitüden getirdikleri ücretle geçinmekte ve bir aileden iki-üç çocuk aynı kurumda çalışabilmektedir. Dolayısıyla enstitünün her ay 1800 yoksula geçinme olanağı sağlaması söz konusu olmaktadır. Enstitünün 60x60 Hereke kalite halıları yurtdışına satımıyla döviz sağlamanın yanı sıra kültürel tanıtımı da gerçekleştirilmektedir.

Üniversite bünyesinde çalışanların dağılımı ve istihdama katkısı da aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 7: Üniversitede İstihdamın Açılımı

Çalışanların Statüleri	Sayı
Öğretim Elemanı	2 243
GIHS	4 475
Sigortalı	74
Geçici Sigortalı	115
Halicılık (Ücretli Öğrenci)	300
Özel Temizlik İşçisi	100
Kantin Çalışanları	150

Yukarıda ayrıntılı bir şekilde verilen çalışanların dışında, bugüne kadar emekli, nakil, ölüm vb. sebeplerle ayrılanların sayısı ise yaklaşık 5800 kişidir. Bir bütün olarak üniversite şimdiye kadar toplam 13257 kişiye iş imkanı sağlamıştır. Bir diğer ifadeyle bir ailenin 4 kişiden oluştuğu kabul edilirse, üniversite 53 bin kişinin geçimini sağlamıştır.

Mevcut durum mali açıdan özetlenecek olduğunda, üniversitenin bütçe, döner sermaye fonu, öğrenci harçlar fonu, araştırma fonu ve öğrenci harcamalarına ilişkin bilgiler Tablo 8'de gösterilmiştir.

Tablo 8: Üniversitenin Mali Gücü

Harcamanın Mahiyeti	Bin Dolar
2001 Yılı Bütçesi	69.795,5
2001 Yılı Döner Sermaye Bütçesi	33.619,4
2001 Yılı Öğrenci Harçlar Fonu	6.447,8
2001 Yılı Araştırma Fonu	1.415,7
Öğrenci Harcamaları (10 aylık)	29.700,0
(27 bin öğrenci x 110 \$ = 2 970 000 x 10 ay = 29 700 000)	

Genel anlamda ekonomiye kazandırdığı kalifiye elemanın yanı sıra bulunduğu ilin iklim ve coğrafi olumsuzluğuna bağlı olarak yaşadığı ekonomik gerileme sürecini yavaşlatıcı-elimine edici fonksiyonlar da icra etmektedir. Ekonomide üstlendiği üretim-arz artışı sağlama fonksiyonlarının yanında, sahip

olduğu 2200 civarındaki akademik personeli, 3000 civarındaki idari personeli ve 36 bini aşan öğrencisi ile Erzurum'da sosyo-kültürel yaşamı canlandırmakta ve bu insanların tüketim harcamalarıyla da il ekonomisinde önemli bir yer tutmaktadır. Özellikle öğrencilerinin %31.1'inin bölge içinden ve yaklaşık %15'inin de Erzurum içinden olduğu dikkate alınır, Erzurum dışından gelen öğrencilerin (ki bunu oranı %85) harcamalarını finanse etmek amacıyla Erzurum'a bir tür kaynak transferi sağladıkları açıktır. Diğer taraftan ülkenin diğer bölge ve illerinden gelen öğrencilerin çoğunlukta olduğu bir yapıda, sosyo-kültürel bir mozaik oluşmakta ve bu durum da kentte dinamizm yaratmaktadır.

Üniversitenin bir bütün olarak (kurum, personel ve öğrencilerinin) yarattığı talebin ildeki toplam talebin %30'unu teşkil etmesi ve bünyesinde çalıştırdığı işgücünün il kamu işgücü içerisindeki payının %12 civarında olması, kurumun aynı zamanda bölge ekonomisindeki yerinin önemini yansıtan değerlerdir. Şöyle ki, 1993 yılında yapılmış olan bir çalışmanın verilerinin güncelleştirilmiş değerlerle ele alınması (bkz. Emsen, 1993: 70-142) durumunda, bir öğrencinin aylık harcamasının 110 dolar ve akademik-idari ayırımı yapılmaksızın bir personelin yaptığı harcama ise 440 dolar civarındadır. İde yerleşik öğrencilerin aylık harcamalarının 3 milyon dolar ve personelin ise 2,3 milyon dolar civarında il ekonomisinde bir talep yarattığı ve bunun da il ekonomisinde önemli yer tuttuğu bilinmektedir. Diğer taraftan üniversitenin bir tüzel kişilik olarak bütçe ödeneğiyle yaptığı harcamalar (mal ve hizmet satın alımları) ile döner sermaye kuruluşlarının yaptığı harcamalar da dikkate alınır, il ekonomisinde yaratılan talebin daha da yüksek olduğu bir gerçektir. Ayrıca öğrencilerin %85'inin Erzurum dışı doğumlulardan oluştuğu dikkate alınır, diğer illerden Erzurum'a dolaylı da olsa bir kaynak transferinin olduğu söylenebilir.

İlde üniversitenin yarattığı bu doğrudan etkilerinin dışında, söz konusu talebi karşılamak amacıyla faaliyette bulunan özellikle hizmet işletmelerinin bu faaliyetlerini yürütmek amacıyla insan gücü istihdamına gitmeleri, ekonomik çarpına bağlı olarak yaratılan gelirin diğer sektörleri uyarması, üniversitenin bölge insanına özellikle sağlık alanında verdiği hizmetler vb. dikkate alınır, üniversitenin ekonomik açıdan üstlendiği misyonu ne kadar üst seviyede yürüttüğüne işaret eder. Bu konuda il GSYİH içerisinde hizmetler sektörünün %67.3'lük bir paya sahip oluşunda (bkz. DİE verileri), üniversitenin doğrudan ve dolaylı olarak yarattığı etkiye bağlı bir yapının yansımaları olarak da algılanabilir.

V.Sonuç

Eğitimin iktisadi kalkınmada beşeri sermaye olgusunu yaratmasıyla üstlendiği fonksiyonlar, iktisat biliminde, özellikle kalkınma iktisadı açısından, artık tartışılmaz bir unsur olarak ele alınmaktadır. Üretim oluşumunda eğitim kurumlarının arz yönüyle üstlendikleri fonksiyonlarının yanında, buldukları

bölge ve il ekonomisinde yarattıkları taleple de ekonomik aktivitede canlanma ve buna bağlı olarak sürükleyici sektör olma işlevini yürütmektedirler. Bu açıdan Atatürk Üniversitesi'nin kuruluş kanunu amacına uygun olarak ülke ekonomisine 50 bini aşan yetişmiş insangücü kazandırmış olması, eğitim kurumu olarak ekonomide arz açısından üstlendiği görevi layıkıyla yerine getirmiş olduğuna ve gelecekte de olacağına delil teşkil etmektedir. Diğer taraftan üniversitenin mevcut nüfus bileşiminin %85'inin bulunduğu il dışından gelenlerden oluşması da, Erzurum'da sosyo-kültürel ortam açısından bir mozaik teşkil etmekte ve bölgede dinamizmin oluşumuna yardımcı olmaktadır. Ayrıca üniversitenin bir kurum olarak bütçe ve döner sermaye kuruluşları ile bünyesindeki akademik-idari personeli ve öğrencilerinin yaptıkları harcamalarla il ekonomisinde ekonomik çarpana bağlı olarak bir canlılık yaratmakta ve bu yönüyle, yani yarattığı taleple, doğrudan ve dolaylı yönlerden il ekonomisi üzerinde olumlu etkilerde bulunmaktadır.

Summary: In this study, firstly, the effect and contributions of education on economic development are studied in respect to terminological aspect. By emphasizing the importance of higher education in Turkish education system, the forty-years historical evolution of Atatürk University is examined. By talking its present physical and human infrastructure, that is, academic units, teaching and administrative staff, sources of knowledge, publications, cultural and artistic activities, medical services and production activities, into consideration, its contribution to Erzurum's social and economic life is tried to determine. Together with its performance from educational point of view, the university's importance in Erzurum's economic and social structure in respect to employment, health services, staff and personnel expenditures are especially discussed.

Kaynaklar

- Başaran, İbrahim Ethem. **Eğitime Giriş**, Ankara, 1991.
- Bronislaw, "Les Dynamiques de Evaluation Culturelle" ve Thomas Suavert, Dictionnaire Economique et Social'dan nakleden, Mehmet E. Palamut. "Eğitim ve Öğretim Problemlerimiz", *Bursa İTİA Dergisi*, Cilt: VII, No: 3, 1978.
- Doğu Üniversitesi Kurulmasına Dair Kanun Layihası ve Milli Eğitim ve Bütçe Komisyonları Raporları, 1/434, 8.10.1952'den nakleden, Yüksel Kavak. **Kalkınmada Öncelikli Yörelerdeki Yükseköğretim Kurumlarının Çevreye Dönük Faaliyetleri**, TOBB, Ankara, 1990.
- Emsen, Ö. Selçuk. **Atatürk Üniversitesi'nin İl Ekonomisindeki Yeri**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum, 1994.
- Ertuğrul, Hurşit. **Atatürk Üniversitesi 30. Kuruluş ve 25. Mezuniyet Yılı Kutlama Törenleri Açış Konuşması, 1957-1987**, Erzurum, 1987.
- Fukuyama, Francis. "Savaşların Geleceği", **Medeniyetler Çatışması** içinde, (Ed.) Murat Yılmaz, Vadi Yayınları, Ankara, 2000.

- Fukuyama, Francis. **Tarihin Sonu ve Son İnsan**, (Çev.) Zülfü Dicleli, Simavi İnceleme, 1989, İstanbul.
- İspir, Eyüp Günay. "Kamu Personelinin Eğitimi", *AİTİA Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 1, 1972.
- Khoi, Le Thank. "The Economics of Education", *International Science Journal*, Vol: 37, No: 2, 1985.
- Kindleberger, C. P. Economic Development'den nakleden, Vural Savaş. **Kalkınma Ekonomisi**, Beta Yayınları, İstanbul, 1986.
- Rostow, W. W. The Stages of Economic Growth: A Noneconomist Manifesto'dan nakleden, Alparslan Açıkgenç. "Kalkınma Öncelikli Bilgi: Kalkınma Felsefesi", *Milli Kültür Dergisi*, Sayı: 76, 1990.
- Savaş, Vural. "Teknoloji ve Büyüme", *Bursa İTİA Dergisi*, Cilt:2, No: 1, 1973.
- Serin, Necdet. **Eğitim Ekonomisi**, A. Ü. Eğitim Fakültesi Yayını No: 25, Ankara, 1972.
- Sezgin, Osman. **Üçüncü Neslin Eğitimi**, Türk Diyanet Vakfı Yayınları No: 69, Ankara, 1991.
- Şemin, Refia. **Eğitim ve Öğretim Problemlerimiz**, İstanbul, 1973.
- Tekir, Sabri. "Bir Kamusal Hizmet Olarak Eğitim-Sermaye Yatırımlarının Önemi", *Dokuz Eylül Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 1, 1987.
- Thirlwall, A. P. **Growth and Development**, MacMillian, 1972.
- UNESCO. Higher Education in the United States, 1982 ve Üniversiteler Kanunu Tasarısı ve Milli Eğitim Komisyonu Raporu, 1/622, 3.3.1972'den nakleden, Yüksek Kavak. **Kalkınmada Öncelikli Yörelerdeki Yükseköğretim Kanunlarının Çevreye Dönük Faaliyetleri**, TOBB, Ankara, 1990.
- Zaim, Sebahattin. **Çalışma Ekonomisi**, 8. Baskı, İstanbul, 1990.
- Whitehead, Alfred North. **Eğitimin Gayeleri**, (Çev.) Sofi Huri, MEB Sosyal İlimler Komisyonu Yayınları No: 4, Ankara, 1971.
- DPT. İl Müdürlüğü, Erzurum, 1995.
- DİE. Çeşitli İstatistikler.
- DPT. Çeşitli İstatistikler.
- YÖK. Çeşitli İstatistikler